

מבט על, גיליון 935, 8 ביוני 2017

קטר במצור – משמעותיות אזוריות והשלכות לזירה הפלסטינית

קובי מיכאל ויואל גוז'נסקי

לניתוק היחסים בין מדינות מפרץ מרכזיות ומדינות סוניות נוספות לקטר והטלת מצור על ידי מדינות אלו על קטר יש השלכות גם בזירה הישראלית פלסטינית, המעורבות הקטרית ברצועת עזה המסייעת לייצובה עלולה להיפגע, והחמאס עלול להידחף לזרועות איראן, תרחיש שיגביר את הסיכויים להתלקחות מחודשת מול הרצועה. האינטרס הישראלי הוא לתמוך בתיווך אמריקאי שיסיים את הפרשה בפגיעה במעמדן של איראן והחמאס, אך ללא פגיעה חמורה בפעולות החיוביות של קטר מול רצועת עזה ובתיווך עם החמאס.

מדיניות החוץ של שש חברות "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ" (משפ"מ) – ערב הסעודית, קטר, איחוד האמירויות הערביות, בחריין, כווית ועומאן – לא הייתה, ואינה מופת לשיתוף פעולה ולאחדות שורות. גם המהלך הדרמטי של ניתוק הקשרים עם קטר וסגירת המרחבים היבשתי, האווירי והימי, המובל על ידי ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, אינו מצביע על שינוי. כווית ועומאן בחרו גם הפעם שלא להצטרף למהלך, אליו הצטרפו מצרים, בחריין, הממשלה המוכרת בתימן ואיי המלדיביים ובמידה מוגבלת ירדן ומרוקו, והן מסתמנות כמתווכות אפשריות בין קטר לבין ערב הסעודית, נותנת הטון של המהלך.

מעבר להנמקות הרשמיות שסופקו למהלך האחרון ולהנמקות מרומזות או נסתרות (כמו למשל התיעוב האישי שרוחש מלך ערב הסעודית לאמיר הקטרי, או פגישת האמיר הקטרי עם מפקד משמרות המהפכה האיראני ושמועות לגבי מתקפת סייבר רוסית), הממקדות את תשומת הלב במערכת יחסי הגומלין שבין קטר לבין המרחב הערבי ואיראן, חשוב לעמוד גם על ההשלכות האפשריות של המשבר – החמור ביותר מאז הוקם המשפ"מ ב-1981 – על הזירה הישראלית-פלסטינית.

הנשיא טראמפ כרך בביקורו בערב הסעודית את חמאס, דאע"ש והאסלאם הרדיקאלי במקשה אחת של טרור והבהיר כי ארצות הברית לא תגלה סובלנות כלפי מדינות התומכות בטרור. סביר שאמירותיו אלו של הנשיא האמריקני סיפקו עילה לכמה מהמדינות לביצוע המהלך בעיתוי הנוכחי תוך האשמת קטר בתמיכה בטרור ואף בסיוע לחתרנות בשטחן. קטר הודיעה על גירוש כמה מפעילי הזרוע הצבאית של חמאס טרם ההודעה על ניתוק הקשרים, אך זה לא הביא לעצירת המהלך. להחלטת קטר על גירוש פעילי חמאס משטחה יש אולי רק השפעה מוגבלת על יחסי קטר-חמאס ועל תפקידה של קטר ברצועת עזה והשפעתה בזירה הפלסטינית, אולם המהלך שהובל על ידי ערב הסעודית ומצרים יכול להתברר כבעל משמעות נרחבות הרבה יותר.

לקטר תפקיד חשוב במאמצי השיקום של רצועת עזה הן בן הכלכלי, כתורמת הכספים הגדולה ביותר, והן בן הפוליטי, בהשפעתה על הנהגת החמאס, התלויה בחסדיה, ובהיותה ערוץ קשר בין ישראל לבין החמאס, בין אם מדובר בתשלום משכורות לפקידי החמאס ומימון הספקת החשמל מישראל לעזה ובין אם בהעברת מסרים וסיוע במאמצי השיקום. היחס הישראלי לקטר הוא דואלי. לצד מורת רוח של ישראל בגין תמיכת קטר בחמאס והחסות שהיא נותנת להנהגתה והכעס על שיבוש המאמצים להשגת הסכם הפסקת אש ברוח ההצעה המצרית במהלך מבצע "צוק איתן", ישראל מייחסת חשיבות לתרומה הקטרית לשיקום הרצועה, לסיוע הפיננסי שהיא מעניקה בכל הנוגע לתשלומי משכורות ומתן שירותים לתושבי הרצועה ולעצם הקשר המתמשך עם מדינה ערבית. ישראל מכירה בכך שיש בשיתוף הפעולה עם האמירות יותר יתרונות מחסרונות, ובהם גם הצרת צעדיה של איראן והחלשת השפעתה על תנועת חמאס ועל הנעשה ברצועת עזה.

הרומן הקטרי עם האחים המוסלמים (בעיקר במצרים) וכנגזרת – עם חמאס, אינו עולה בקנה אחד עם הנטייה המסורתית של שאר חברות המשפחה, שלצד סולידריות שהפגינו עם השאיפות הלאומיות הפלסטיניות והיענות לקולות העולים מ'הרחוב הערבי', גילו חשדנות, שלא לומר עוינות, כלפי תנועת חמאס והאידיאולוגיה שהיא מייצגת. חמאס נתפסת בעיניהם כפלג מיליטנטי של האחים המוסלמים הפוגע בביטחון הלאומי המצרי, כלומר במשטר, מערער את שלטון הרשות הפלסטינית ומהווה המחשה ליכולת של תנועות אסלאמיסטיות לתפוס את השלטון.

תמיכתה של קטר בחמאס והשקעותיה ברצועת עזה משתלבות היטב במדיניות החוץ הייחודית ההישרדותית של האמירות הזעירה ובניסיונותיה להטביע את חותמה ולהגביר את השפעתה. המשענת הביטחונית האמריקאית (בקטר נמצאת בין היתר המפקדה האזורית של פיקוד המרכז האמריקאי, CENTCOM) מאפשרת גם היא את הפעלתנות הדיפלומטית של קטר, מהמדינות העשירות בעולם במונחי תל"ג לנפש, ביודעה כי ביטחונה הלאומי נשמר. במקרים לא מעטים, ארצות הברית אף ביקשה לעשות שימוש בקשריה של האמירות עם שחקנים שונים, בהם ארגוני טרור כחמאס, ולהשתמש ב"שירותיה הטובים" כגורם מתווך. קטר מאמינה שבאמצעות יחסיה עם גורמים כאיראן, טאליבן וחמאס היא קונה לעצמה השפעה, אך גם "תעודת ביטוח" מפגיעתם הרעה.

כחלק מפעלתנותה, האמירות משקיעה ביהודה ושומרון (למשל בעיר הפלסטינית החדשה רוואבי) ואף במגזר הערבי הישראלי. אולם, עיקר תמיכתה, שהואצה ב-2012 לאחר ביקור האמיר דאז חאמד בן-ח'ליפה ברצועה, מופנית עתה לרצועת עזה. תמיכת האמירות בחמאס, התמיכה הגדולה ביותר מכל מדינה ערבית אחרת, באה לידי ביטוי בחיזוק היכולות השלטוניות של חמאס ברצועה, בעיקר על-ידי תשלום משכורות וסיוע להספקה סדירה של חשמל מישראל, וקידום באישור ובסיוע ישראל של פרויקטים הומניטאריים ותשתיתיים ברצועה. דווח אף על ניסיונות תיווך מטעם קטר בין ישראל לחמאס, שמטרתם חילופי שבויים, קידום הקמת נמל ימי מול חופי הרצועה והעברת סיוע לתושבי הרצועה.

ניתוק הקשרים עם קטר, עליו הכריזה קבוצת המדינות הערביות בהובלת ערב הסעודית ומצרים, והתבטאויותיו של הנשיא טראמפ המזהות את המהלך כהישג של המדיניות האמריקנית וכמהלך חשוב למיגור הטרור האסלאמי והצרת צעדיה של איראן במרחב, מבודדים את קטר. סגירת המרחבים הימי והאווירי והגבול היבשתי עם ערב הסעודית הם כמעט בחזקת קאזוס-בלי ועלולים

להביא לכאוס באמירות. גם אם האמריקנים ייחלצו לעזרת קטר במאמצי תיווך והרגעה, לאור חשיבותה האסטרטגית של קטר עבורם, ברור שקטר תיאלץ לשלם מחיר. יהא המחיר שתשלם קטר אשר יהא, השפעתו תבוא לידי ביטוי גם במערכת היחסים עם חמאס ועם איראן.

הצרת צעדיה של קטר עלולה להוביל גם לדחיקתה מהרצועה ולמיתון תמיכתה בחמאס או הסרתה, לכל הפחות ברמה ההצהרתית. אם תנועת החמאס מצדה, לא תשכיל לשפר את קשריה עם המחנה הסוני הפרגמטי, כשהתשלום הנדרש הוא גם בשינוי מדיניותה למול הרשות הפלסטינית ומול ישראל, היא עלולה למצוא עצמה בבידוד מזהיר, שידחק אותה לזרועות האיראנים כאפשרות האחרונה שנותרת בפניהם. תרחיש כזה מעלה את הסבירות לסבב אלים נוסף ברצועת עזה ולהחמרת המשבר ההומניטארי ברצועה.

שימור מעמדה של קטר ברצועת עזה והמשך תרומתה לשיקום הרצועה עומדים במתח עם החשיבות שמייחסת ישראל להעמקת הקשר עם המחנה הסוני הפרגמטי. מאמץ ישראלי למיתון עמדות המחנה הסוני הפרגמטי כלפי חמאס וכלפי קטר לא עולה בקנה אחד עם העדיפות שנותן אותו מחנה להחזרת הרשות הפלסטינית לרצועת עזה ולריסון קטר. במציאות הסבוכה שנוצרה, ישראל תעשה נכון אם תעודד מעורבות ישירה עמוקה יותר של המחנה הסוני הפרגמטי ברצועת עזה ולו כדי להוות משקל נגד לאיראן.

המהלך הנוכחי הוא עלית מדרגה בהשוואה ללחץ שהפעילו המדינות על קטר ב-2014. הפעם מדובר גם במצור כלכלי כבד המכוון להפעיל לחץ על האמיר לשנות את מדיניותו, יתכן אף כדי להביא להפלתו. ישראל תעשה נכון אם תגיע להבנות עם הממשל האמריקאי שלא לדחוק את קטר לפינה יתר על המידה, ולו משום שזה עלול לקרבה עוד יותר לאיראן. האינטרס הישראלי הוא שוויינגטון תציע לצדדים פשרה, שתאפשר להם מוצא של כבוד ובמקביל לנצל את שעת הכושר הזו כדי להביא את קטר, שהיא נכס אסטרטגי חשוב של ארצות הברית מבחינה צבאית, לממש כמה מהתחייבויותיה הקודמות אותן לא מימשה, בדגש על צינון יחסיה עם איראן ותנועות האחים המוסלמים במרחב ובכללן חמאס. ב-7 ביוני 2017 דווח על שיחת טלפון שקיים הנשיא טראמפ עם אמיר קטר בה הציע את עזרתו לפתרון המשבר. ייתכן ונקרתה כאן שעת כושר לרתום את המחנה הסוני הפרגמטי יחד עם קטר, שהועמדה במקומה, למהלך רחב של שיקום רצועת עזה בשיתוף עם הרשות הפלסטינית ובשילובה במעטפת החיצונית של רצועת עזה. במעטפת החיצונית, ניתן, בסיוע ובשיתוף פעולה ישראלי ובנוכחות פעילה של הרשות הפלסטינית, להקים מרחבים מוגנים של תשתיות אנרגיה, מים ותעסוקה חיוניות לרצועת עזה. ייתכן שבמהלך מדיני נכון ניתן להפוך את מצוקתן המסתמנת של קטר ושל חמאס למנוף חיוני לעיצוב מחדש של המציאות העזתית ובהמשך גם במסלול הישראלי-פלסטיני.

לסיכום, גם אם פעולה נגד תנועות אסלאמיות רדיקאליות ותומכיהן הוא אינטרס אמריקאי וישראלי מובהק, התמיכה של וויינגטון במהלך נגד קטר, כפי שהשתמעה מציוצי הטוויטר של הנשיא טראמפ, שמונתו לאחר מכן בהתבטאויות בכירים בממשל ובשיחת הטלפון של הנשיא עם אמיר קטר, והעצמה מוגזמת של הלחץ המופעל עליה עלולות להגביר את אי-היציבות במפרץ, להגביר את הנפיצות של המצב ברצועת עזה ולהקשות עוד יותר על ארצות הברית לאחד את המחנה הסוני מאחוריה.